

Ligija Purinaša

FIZISKĀS VARDARBĪBAS SEMANTIKA ČENČU JEZUPA ROMĀNĀ „PĪTERS VYLĀNS”

Rakstā, analizējot Čenču Jezupa romānu „Pīters Vylāns”, īpaša uzmanība tiek pievērsta semantisko lomu nozīmei un maskulīnajam pasaules skatījumam, kas atklājas valodas lietojumā. Pētījuma problēmjautājumi: Kādi leksiskie līdzekļi dominē vardarbības atainojumā romānā? Ko tas liecina par autora pasaules uztveri un laikmeta kultūrvēsturisko fonu? Pētījumā izmantotas vairākas pētniecības metodes: semantiskā lauka paņēmieni, lingvokulturoloģiskā pieeja, semantisko komponentu analīze.

Atslēgas vārdi: latgaliešu literatūra, fiziskā vardarbība, Čenču Jezups, Jezups Kindzuļš, semantika.

SEMANTICS OF PHYSICAL VIOLENCE IN NOVEL “PĪTERS VYLĀNS” BY ČENČU JEZUPS

Physical violence is a social phenomenon, which is mostly connected with human psychology. There are two main instincts typical of human beings: instinct of life and instinct of death. Violence is one of death instincts.

Čenču Jezups (real name Jezups Kindzuļš, 1888–1941?) was a Latgalian public figure, agronomist, publicist and writer. His novel “Pīters Vylāns” is written about 1905 Russian Revolution, which also occurred in the territory of Latvia and Latgale and was one of the most forcible periods in the history of Latvia during the 20th century. Bearing in mind that language is always linked with thinking and language usage reflects author’s view of the world, the aim of this research is to analyse semantics of lexis connected with physical violence. The author of this research has selected the methods of semantic field theory, linguacultural approach, and analysis of semantic components.

There is much discussion about meaning in linguistics and semantics, which shows that semantic analysis is often a subjective process depending on researcher’s interpretation. To obtain reliable results, this research is based on the theory about semantic roles and how they display physical violence. Major or core semantic roles are Aggressor, Victim and Cause. The author of this research is interested in interpersonal physical violence, which appears in novel “Pīters Vylāns” as Subjects or Objects of physical violence.

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2018.11.3067>

There are several functional levels of physical violence lexis: 1) it is actualized in context with 1905 Russian Revolution; 2) it is a way, how to give a masculine voice in novel; 3) subjects and objects of psychological violence are interacting; 4) it demonstrates some features of patriarchal thinking.

A number of verbs are used to describe violence, which means that violence is very active and it includes lot of persons as aggressors or victims, or both. In some cases subjects of physical violence are anonymous. Usage of pronouns is also important, because they help to describe violence. For example, "I" as storyteller, "you" in dialogue function, "he" or "she" as the third person or somebody and "we" as group of aggressors or victims. Domestic violence is directed to husband or wife and mostly it is described as men's power over women, but in some cases also women are aggressors.

Keywords: Latgalian literature, physical violence, Čenču Jezups, Jezups Kindzuļs, semantics.

Ievads

Vardarbība kā sociāls fenomens ir pazīstama gadsimtiem ilgi. Tā ir viena no cilvēka iekšējās pasaules destruktivitātes formām, par ko raksta gan domātājs Ērihs Fromms (*Erich Fromm*), gan filozofs Renē Žirārs (*Rene Girard*), kas ir autors pētījumam par vardarbību kultūrā. R. Žirārs aktualizē ideju, ka Eiropas kultūras pamatā ir bijusi vēlme izvairīties no vardarbības, to aizstājot ar upurēšanas tradīciju. Viņš atklāj, ka vardarbība nekad nav iracionāla, tai piemīt stihisks raksturs, un tā var skart jebkuru sabiedrībā dzīvojošu cilvēku (Жирав 2000: 8–9).

Latvijas vēsturē viens no asiņainākajiem un vardarbīgākajiem notikumiem bija 1905. gada revolūcija, kuras laikā desmiti tūkstoši cilvēku bija cietuši, 3000 tika nogalināti, 10–12% latviešu pameta Latvijas teritoriju, lai kļūtu par trimdniekiem Sibīrijā (Apine 2005: 47). 1905. gada nogalē tika dots rīkojums apspiest revolūciju, un jau decembrī Valkā ieradās „melnā sotņa” jeb melnsimtnieki ģenerāļa Orlova vadībā. Izrēķināšanās veidi bija dažādi: nošaušana ar tiesu vai bez tiesas, nošaušana, upurim bēgot, māju dedzināšana. Tiek lēsts, ka soda ekspedīciju darbības rezultātā 2500 cilvēki bija apcietināti, 1170 cilvēki nošauti bez tiesas, 773 cilvēkiem tika piespriests nāvessods un apmēram 300 mājas tika nodedzinātas (Latvijas vēsture 2005: 78). Latviešu literatūrā spilgtākās 1905. gada revolūcijas ieskaņas un atskaņas, pēc raksta autores domām, ir Kārļa Skalbes pasakā „Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties” (1904), Raiņa dzejas krājumā „Vētras sēja” (1905), Ernesta Birznieka-Upīša „Pelēkā akmens stāsts” (1914) u. c. Latgaliešu literatūrā 1905. gada revolūcijas notikumus aktualizē Čenču Jezups romānā „Pīters Vylāns” (1943), kas ir viens no apjomīgākajiem (ja ne pats apjomīgākais romāns) latgaliešu valodā. Tas tapis 20. gs. 30. gadu beigās, kas nav labvēlīgs laiks latgaliešu valodas uzplaukumam, jo *suocās vysaidi īrūbežojumi, sabīdreibu radynoj pi dūmys, ka, nacejai strauji saplyustūt,*

zuduse vajadzība piec ūtrys latvišu rokstu formys (Leikuma 2005: 41). Valodniece Lidija Leikuma atklāj, ka sākumā latgaliešu rakstība tika balstīta Dienvidlatgales izlokšnēs, paturot daudz šo izlokšņu morfoloģiskās īpatnības: stabilais *avā*-celma formu izmantojums pagātnē (*skolova*), seno vēlējuma izteiksmes formu lietojums ar atšķirīgām personu galotnēm (*runuotumem, byutubet*), ē-celma formu izmantojums I konjugācijas darbības vārdu pagātnē (*nese, vedem*), atgriezeniskās morfēmas *sa-* lietojums ar piedēkli atvasinātajos darbības vārdos starp priedēkli un sakni (*sasatikt*) (Leikuma 2005: 36). Valodas attīstībā svarīgi bija Svēto Rakstu tulkojumu fragmenti, kas tika izdoti 1805. gadā „Wyssa mocieyba katoliszka”. Šajā izdevumā dominē Latgales izlokšņu vairumam raksturīgās galotnes *-ys, -is* (*vacys eglis*) vienskaitļa ģenitīvā un daudzskaitļa nominatīvā, akuzatīvā, un nevis *-as, -es* (*vacas egles*), kas iegājies ar „Evangelia toto anno.” pēc citu latviešu parauga (Leikuma 2005: 38). Latgaliešu valodas lietojums izglītībā, medijos un lietvedībā uzplaukst 20. gs. 20. gados, piemēram, latgaliešu bērni pirmajās divās klasēs visus mācību priekšmetus mācās latgaliski, bet ar 3. klasi klāt nāk arī latviešu valoda (Lazdiņa 2012: 371–372), kura tiek apgūta pēc Franča Zepa „Praktyskuo latgalīšu gramatika pamatškolom” (1923, 1925, 1929, 1932) (Leikuma 2005: 41). 1927. gada februārī Izglītības ministrija latgaliešu rakstības stabilizēšanai ieceļ speciālu pareizrakstības komisiju (Juons Turkopuļs, Bronislavs Spūļs, Frančs Zeps, Frančs Kempss, Valereja Seile) ar teologu filozofijas profesoru Pīteri Strodu priekšgalā (Leikuma 2005: 41). 1929. gada 19. jūnijā vairums periodisko izdevumu sāk izmantot reformēto valodu, un tā tiek mācīta Latgales skolās jau sākot ar 1929./1930. gadu. Kā atzīst L. Leikuma, tas esot bijis miets ar diviem galiem, jo *styngruoka raksteibys normu īvāruošona dailliteraturā volūdu bīži padora pluonuoku i naspūdruoku, mazynojās latgaliskais kolorīts, nivelējās izlūkšņu sovpatēibys* (Leikuma 2005: 42). Tas arī manāms Čenču Jezupa romānā „Pīters Vylāns”, kurā latgaliešu valoda ir maksimāli tuvināta latviešu literārajai valodai, piemēram, īt vietā izmantots *nuokt, tī – tur, ite – te* u. c.

Vardarbība ir samērā sadzīviska un ikdienišķa parādība, kas skar ikvienu sabiedrībā dzīvojošu cilvēku, un tāpēc tā ir aktuāla vienmēr. Kā raksta krievu psihologs Ļevs Vigotskis (Лев Выготский) savā pētījumā „Domāšana un runa: vispārīgās psiholoģijas problēmas”, domāšanas pamatā ir doma, kas veido iekšēju saistību ar vārdu, kas veidojas cilvēka apziņas vēsturiskās attīstības procesā (Vigotskis 2002: 305). Tātad vārds ir domāšanas kategorija, bet *valoda satur visbagātāko un visvērtīgāko informāciju, reģistrē jebkuras pārmaiņas visās cilvēka dzīves un darbības jomās* (Veinbergs 1988: 18). Valoda ir pasaules izzināšanas līdzeklis, tomēr tā nav pasaules interpretācijas līdzeklis vai jaunu pasaulu radīšanas līdzeklis (Veidemane 1977: 64). Čenču Jezupa romāna „Pīters Vylāns” leksika ļauj atklāt vīrišķās pasaules ainu.

Rakstā pievērsta uzmanība dažiem fiziskās vardarbības leksikas semantikas aspektiem, atklājot patriarhālu pasaules ainu. Pētījuma problēmjautājumi: Kādi leksiskie līdzekļi dominē vardarbības atainojumā romānā? Ko tas liecina par autora

pasaules uztveri un laikmeta kultūrvēsturisko fonu?

Pētījumā izmantotas šādas pētniecības metodes: semantiskā lauka paņēmieni, lingvokulturoloģiskā pieeja, semantisko komponentu analīze. Leksikas analīzē svarīga ir arī semantisko lauku teorija, kuras izprašanai izmantotas valodnieku Heinca Fātera, Deivida Kristela (*David Crystal*), Džordža Leikofa (*George Lakoff*), Intas Freimanis, Rutas Veidemanis, Dainas Nītiņas un Līgas Voginas atziņas par nozīmes un teksta attiecībām, semantisko lomu potenciālu un problēmām. Plaši izmantota arī 2013.gadā izdotā „Latviešu valodas gramatika”, kas piedāvā inovatīvu skatu uz semantikas un sintakses mijiedarbību teksta izprašanā. Dziļākai vīrišķības koncepta izpratnei teorētiskās atziņas gūtas no dzimtes (*gender*) pētnieku Slavika Peroviča (*Slavic Perovic*), Raeinas Konelas (*Raewyn Connell*), filozofes Janas Kukaines un vēsturnieces Inetas Lipšas pētījumiem.

Nozīmes loma un zinātniskās refleksijas

Valodnieks Heinca Fāters aktualizē dažādus nozīmju līmeņus: gramatisko, leksisko, aprakstošo, emotīvo, ekspresīvo, sociālo nozīmi u. c. (Fāters 2010: 140–141). Daiļdarbam ir vairāki satura līmeņi: idejiski mākslinieciskais, kompozicionāli mākslinieciskais, vārdkopu poētisko nozīmju līmenis, leksisko nozīmju līmenis un fonētisko nozīmju līmenis (Veidmane 1977: 10–11). Nedrīkst aizmirst arī to, ka daiļliteratūra ir saistīta ar prāta un jūtu ietekmēšanu, tā ir arī laika māksla, kas paredz secīgumu, pārvaramu ilgumu un dziļumu, daiļliteratūra ir saprotama, pateicoties valodiskajiem līdzekļiem, kas savukārt ir reālās, pieredzētās īstenības atspoguļojums psihē (Veidmane 1977: 21). Nozīme ir tradicionāli nostiprinājies *sakars starp valodas elementiem un ārējās pasaules parādībām* (Veidmane 1977: 57). Ruta Veidmane atzīst, ka tieši vārda lietojums netipiskā kontekstā ir pamatā vārda aktualizācijai vārdlietošanas līmenī, kas atkarīgs no trim faktoriem: *no jēdzieniskā satura, no stilistikās nokrāsas un no lietošanas gaitā izveidotām tradīcijām* (Veidmane 1977: 63–64). Savukārt valodniece Daina Nītiņa atklāj, ka vārda nozīmes problēma ir viena no vissarežģītākajām lingvistikas problēmām, un tās analīzei pievēršusās daudzas zinātnes: lingvistika, psiholoģija, psiholingvistika, filozofija un citas. *Vārds ir garīga parādība, kas saistīta ar domāšanu kā vienu no cilvēka apziņas funkcijām, tas nes sevī noteiktu informāciju* (Nītiņa 2008: 23). Čenču Jezupa romānā „Piters Vylāns” attēlotās vardarbības semantikas lingvistiskajā aspektā būtisks ir tieši leksiskais līmenis.

Lingviste Valentīna Maslova (*Валентина Маслова*) ir atzinusi, ka valoda ir daudzdimensionāla parādība sabiedrībā: tā ir gan sistēma, gan antisistēma, gan rīcība, gan šīs rīcības produkts, gan gars, gan matērija, gan stihiskā attīstībā esošs objekts, gan sakārtota, apzināta un neapzināta parādība. Valoda ir ne tikai sistēma, bet arī „gara māja” un domas telpa, ko ietekmē konkrētās tautas rīcības, radošās personības un valodas normētāju pieredze (pēc: Маслова 2001). Tātad valodai ir vairāki līmeņi, kas atspoguļo sociālos un individuālos priekšstatus par konkrētām parādībām.

Semantiskās lomas fiziskās vardarbības procesā

Fiziskās vardarbības akts tiek uztverts kā notikums jeb situācija, kas ir sistēma, kurā mijiedarbojas reālijas (patstāvīga) un to pazīmes (attieksmes, īpašības, darbības, stāvokļi). Katra konkrēta situācija valodā tiek aprakstīta, to vispārinot, ar kāda abstrakta modeļa jeb loģiskas shēmas starpniecību, kas nepieciešamas informācijas organizācijai (LVG 2013: 767). Semantiskā struktūra ir tīkls, ko cilvēka domāšana un valoda uzklāj īstenībai ar mērķi to atspoguļot valodiski, būtībā tas ir mākslīgi radīts modelis, un tam ir divi līmeņi: *dziļais līmenis jeb semantiskā struktūra un virsējais līmenis jeb sintaktiskā struktūra* (LVG 2013: 767). Virsējais līmenis ir saistīts ar valodas ierobežojumiem un vajadzību runātāja interpretēto īstenības situāciju iekļaut valodas sistēmā.

Pirmkārt, vardarbība (*violence*) ir agresivitātes akts (viens pret personu, kas pretojas/ nepadodas/ iztur (*who resists*), tā ir nevaldāmā/ nepakļāvīgā un savvaļīga substance (piemēram, vētras nolauzts koks) un neapvaldāms stāvoklis, kas rada ievainojumus un pakļauj destruktivitātei (pēc: Violence 2017). Vardarbības jēdziens tiek saistīts ar spēka un varas jēdzienu *force*, kas ir 'spēcīgs efekts vai ietekme', taču ar šo jēdzienu tiek saprasts arī 'fiziskā ietekme, kas izraisa izmaiņas fiziskajā kvantitātē', 'fiziskā enerģija vai intensitāte', 'cilvēku grupa, kas grib pakļaut citus' (pēc: Force 2017). Tas norāda uz to, ka ir grūti nošķirt vardarbību kā agresivitātes aktu no cilvēka mentālās tieksmes pakļaut citus, fiziski ietekmēt. Leksiskās vienības ietvars (*frame*, konkrētāk, *WordNet*) apraksta rīcības vai situācijas (raksturotas ar darbībām), kas ir cēlonis/ pamats ievainojumiem vai sāpēm (*harm*). Rīcības sevī ietver Agresoru (*Aggressor*) vai Cēloni (*Cause*), kas ievaino Upuri (*Victim*) (pēc: Violence: 2017). Latviešu valodā ietvara elementus ir pieņemts dēvēt par semantiskajām lomām jeb par semantiskās struktūras vienībām, kas reprezentē situācijas elementus un rāda katra dalībnieka lomu situācijā (pēc: Latviešu valodas gramatika 2013: 768). Svarīgākās vispārinātās semantiskās lomas ir subjekts un objekts, no kurām pirmā ir semantiskā loma, kas ietver darītāju (jeb agensu, kas ir aktīvs, ar gribu un apziņu apveltīts situācijas dalībnieks un darbības iniciators), savukārt otrā ir situācijas dalībnieks, kas pakļauts darbībai vai uz ko darbība kādā veidā ir vērsta. Objekts ietver: cietēju jeb paciensu (situācijas dalībnieks, kas pakļauts darbībai, un tās rezultātā mainās cietēja īpašības, stāvoklis, atrašanās), ieguvēju jeb beneficiensu (situācijas dalībnieks, kuru darbība ietekmē netieši), saņēmēju jeb recipiensu (dalībnieks, kura īpašumā darbības rezultātā kaut kas nonāk), izjutēju jeb eksperiensu (dzīva būtne, kas izjūt stāvokli, procesu vai darbību, bet to neietekmē). Fiziskās vardarbības izpratnei nozīmīgas semantiskās lomas ir subjekts – darītājs jeb agenss, kas iniciē un realizē vardarbīgo aktu, kā arī objekti – cietējs jeb pacienss un izjutējs jeb eksperienss, jo fiziskā vardarbība ir gan paciešama kā darbība, gan izjūtama (sāpes, diskomforts, invaliditāte, nāve) (pēc: Latviešu valodas gramatika 2013: 768–769). Mūsdienu lingvistika aktualizē uzskatu, ka visām pasaules valodām pamatā ir kāda universāla semantisko lomu sistēma. Svarīgākās no tām ir agenss (situācijas kontrolētājs), pacienss (tas, uz kuru tiek virzīta darbība, un kura fiziskais

stāvoklis, tajā skaitā, atrašanās telpā, tiek mainīts), instruments (līdzeklis, ko izmanto viens no dalībniekiem, lai mainītu cita situācijas dalībnieka fizisko stāvokli). Ja salīdzina ietvara elementus un latviešu valodā akceptētās semantiskās lomas, tad ir skaidrs, ka ietvara elementi piedāvā koncentrētāku un plašāku skatu uz vardarbības fenomenu, skaidri nodalot semantiskā kodola ietvara elementus, kas atrodas ārpus kodola. Tas ļauj labāk izprast vardarbības procesa būtību.

Valodniece Inta Freimane uzskata, ka galvenā personas loma valodā ir persona kā valodas subjekts – valodas jeb teksta autors, kurš izvēlas gan valodā realizējamo situāciju, gan laiku (pēc: Freimane 2008: 122). Savukārt valodniece Līga Vogina aktualizē jautājumu par to, vai ir iespējams nošķirt subjektā apvienotās daudzās lomas (nedzīvs priekšmets, darbības ierosinātājs, aktors u. c.), un par subjekta izteikšanas līdzekļiem uzskata: tā izteikšanu ar teikuma priekšmetu, determinantu, vārdkopas atkarīgo komponentu; darbības vārda lietoto izteiksmi; darbības vārda atgriezeniskumu (modalitāte, nejaušība) (Vogina 2012: 170–172). L. Vogina uzskata, ka *darītājs: 1) ir aktīvs; 2) apveltīts ar gribu un apziņu; 3) parasti dzīva būtne, bet var būt arī nedzīvs priekšmets vai dabas parādība; 4) darbības veicējs; 5) darbības iniciators; 6) tērē savu enerģiju darbības veikšanai; 7) spēj kontrolēt situāciju* (Vogina 2012: 172). Viņa arī aktualizē, ka latviešu valodā ir vesela virkne piemēru, kuros vienam dalībniekam ir vienlaikus divas semantiskās lomas, piemēram, subjekts ir analizējams gan kā darītājs, gan kā izjutējs (Vogina 2012: 177).

J. Kindzuļa romānā „Pīters Vylāns” ir izmantots vienskaitļa pirmās personas, resp., Pītera Vylāna, vēstījums, un atbilstoši I. Freimanes idejai var pieņemt, ka galvenais valodas subjekts romānā ir Pīters. *Valodas subjekts ir cilvēciska būtne, un tai ir noteikta attieksme pret katru noteiktā valodas nogrieznī attēloto situāciju, kurā savukārt darbojas citas ar šo situāciju saistītas personas, kas valodas virsējās struktūrās gramatiski realizējas ar dažādu vārdšķiru palīdzību, un tieši autorizētais valodas subjekts ir persona, kas nosaka pārējo personu aktantu semantisko un gramatisko statusu visā valodas sistēmā* (Freimane 2008: 122). Paciensu I. Freimane dēvē par pasīvo personu, kura dziļā dominante ir process vai stāvoklis, kas saistīts ar cilvēku kā personu un prasa pasīvu aktantu – subjekta nosaukumu. *Pacienss ir procesa vai stāvokļa izjutējs* (Freimane 2008: 126).

Vīrišķība un valoda

Valodas identitāti veido priekšstati par pasauli, kas ir saistīti ar indivīda lokālo un sociālo piederību. Kā jau iepriekš minēts, romāna „Pīters Vylāns” vēstījums ir vienskaitļa pirmajā personā, tāpēc ir jāaktualizē vietniekvārda „es” deiktiskā nozīme, kas *raksturo attieksmes un norāda runas procesa dalībnieku lomu konkrētā runas momentā* (Latviešu valodas gramatika 2013: 429).

Ar fizisko vardarbību saistītās leksikas dominante, un šādas leksikas lietošana ir saistīta ar 1905.–1907. gada revolūcijas ilustrēšanu, taču jāatzīst, ka tā tiek izmantota

arī Pītera Vylāna tēla atklāsmē. Valodniece Andra Kalnača raksta, ka parasti darbības vārdu lietojuma pirmā persona ir teksta autors, otrā – teksta adresāts (pēc: Kalnača 2011: 45), taču jāatceras, ka darbības vārda 1. personas forma ne visos gadījumos ir vienādojama ar daiļdarba autora personību, jo viņa vārdā var runāt pats mākslas darbs, un tā var zust reālās īstenības nosacījumi (pēc: Veidemane 1977: 138–140). Romānā Pītera Vylāna pasaules uztvere ir saistīta ar enerģisku līdzdarbošanos fiziskas ietekmes, dažkārt vardarbības izvēršanā: 1) Pīters Vylāns ir vardarbības subjekts (sk. 1. tabulu „Fiziskas vardarbības procesa subjekti Čenču Jezupa romānā „Pīters Vylāns”” raksta beigās); 2) fiziskā vardarbība paredz anonimitāti, tātad par agresoru var kļūt ikviens; 3) Pīters Vylāns (tāpat kā citi romāna vīriešu tēli) ir gan fiziskās vardarbības subjekts, gan objekts (sk. raksta beigās: 1. shēmu „Semantiskā lauka „fiziska vardarbība” subjektu reprezentanti” un 2. shēmu „Semantiskā lauka „fiziska vardarbība” objektu reprezentanti”); 4) gan Pīters Vylāns, gan citi vīriešu tēli ir spiesti kļūt par agresijas objektiem jeb upuriem.

Pirmkārt, Pīters Vylāns ir visbiežāk minētais vardarbības subjekts (1: 5),¹ kurš realizē vardarbību gan tieši, piemēram, cērtot, sitot plīķi, kaujoties, žņaudzot, sitot, aizbāžot muti, piespiežot pie zemes, gan neveikli (neapzinoties savu spēku) pieskaroties, piemēram, velkot atpakaļ, ar spēku apgriežot, gan tēlaini, piemēram, iecērtot sirdī brūci, novedot līdz slimībai, draudot atriebties (*izpierkt ar ašņa straumem, eļņi sadzeit*), kaujoties (*sasmierēt rūķys*) (1: 5). Viņš vērsas pret birokrātiskās un militārās varas *nesējiem* (pret Meikulu, *uradņiku*), kā arī pret etniskajai grupai piederošajiem *maskaļim* jeb krieviem. Blīvais verbu lietojums norāda uz aktivitāti, ekspresivitāti, nemiera ilūziju (pēc: Veidemane 1977: 136–137). Ja šo darbības vārdu plašo lietojumu saista ar 1905.–1907.gada revolūciju kā romāna vēsturisko fonu, rodas iespaids, ka verbu lietojums aktualizē sociālo un kultūras pārmaiņu nepieciešamību un reprezentē savdabīgu patriarhālo vērtību transformāciju.

Otrkārt, fiziskā vardarbība tiek saistīta ar anonimitāti. Jebkurš nepazīstamais varmāka var būt kāds no romāna tēliem. Piemēram, leksēma *provokators*, kas tiek pretstatīta militārpersonām, jo *provokators* raida šāvienus uz karavīriem (1: 10). *Provokators* aktualizē savu nozīmi kā 1905. gada revolūcijas notikumu netiešs, lokāls virzītājs. Vēl lielākā mērā anonimitāte izpaužas tādu leksēmu lietojumā kā *kaidis latvīts* vai *vīns*, no kurām pirmā ir nenoteiktā pronomena un etnonīma lietojums, savukārt otrā – numerālis, ar ko lietvārda nozīmē tiek apzīmēts ‘kāds viens’. Tātad fiziska vardarbība ir anonīma un visaptveroša. Vēsturniece Ineta Lipša, raksturojot maskulinitātes 20. gs. 20.–30. gados, atklāj: *Fiziskā vardarbība nostiprināja vīrieša dzimtes dominanci lokālajā līmenī, šajā gadījumā Latvijas laukos* (Lipša 2014: 155–156).

Treškārt, Pīters Vylāns (un arī citi vīriešu tēli romānā) ir gan fiziskās vardarbības subjekts, gan objekts. Tātad vīriešu tēli ir ambivalenti fiziskās vardarbības izpausmēs.

¹ Turpmāk skaitļi aiz piemēra nozīmēs: pirmais skaitlis – tabulas numuru raksta beigās, otrais – vienības numuru.

Piemēram, Edgars kā sadzīves vardarbības subjekts ir saistīts ar sišanu *Pīteram Vylānam* (1: 2). *Meikuls* romānā „Pīters Vylāns” reprezentē Krievijas impērijas militārpersonu elīti, par viņu tiek ironizēts – Meikuls it kā izdauzot zobus sev pakļautajiem karavīriem (1: 6). Arī citi vīrieši ir aktualizēti kā fiziskās vardarbības subjekti. Boļuss ir saistīts ar vardarbību pret zirgu (*dzonuot*), kā arī viņš realizē spēka paņēmienus pret krievu sādžai piederīgo uzbrucēju, respektīvi, tiek pielietots kājas spēriens, viņš tiek grūsts sniegā un *iepažīstināts* ar Boļusa dūri (1: 8) – šis vardarbības veida apzīmējums tekstā funkcionē kā eifēmisms ar nozīmi ‘tikt piekautam’ (1: 11). *Puovuls* aktualizē *pasakaušonu* (1: 12) savas sociālās grupas ietvaros, tāpat arī *Onupris* stipri krata savu upuri – vīrieti (1: 14).

Ceturtkārt, Pīters Vylāns un citi vīriešu tēli tiek saistīti tikai ar fiziskās vardarbības izjūšanu. Viņi ir agresijas akta objekti. Romāna pirmās personas stāstījums aktualizē leksēmas, kas saistītas ar fiziskās vardarbības akta: 1) pašapzināšanos (*es, tu, jis, mes, jjus*); 2) sasaisti ar konkrētām personām (*Buks, Boļuss, Madaļa, Stefa, Pīters, Meikuls, Jaska*) vai ar ģimenes stāvokli/ locekļiem (*sīva, muote, Boļusa bruoļs, krūdzinīka meita*); 3) sasaisti ar katoļticību (*Kristus Kungs, Dāls, Jis*), ar dzīvniekiem (*Lauce, takseits*); 4) cilvēka personības nivilēšanu (*rībeklis Edgars*). Savukārt *pirmā un otrā persona ir dialoga dalībnieces, un tāpēc tās ir opozīcijā trešajai personai, kurai nav saiknes ar dialogu* (Kalnača 2011: 45).

„Es” jeb runātāja pozīcijā kā fiziskas vardarbības objekts dominē *Pīters Vylāns*. Viņš piedzīvo pakāpdzīšanos (*cyti pa tū laiku it kai dzynōs man pakaļ pōri pogolmam, saukdami un klīgdami*. (Čenču Jezups 1967: 20)), iztrenkšanu ārā (*kaidu dīn es tev napatikšu, un tu iztreņksi mani* [Pīteri Vylānu] *ōrā*, 399²), arestu (*atbrauktu, pīmāram, uradnīks un sajimtu mani cīti*, 261–262), un potenciālu nogalināšanu nositot (*cik tod seņ ar sovu kabatas lakateņu mani* [Pīteri Vylānu] *draudēja nūsist*, 232). Pārnestā nozīmē ir lietota leksēma *dūrtīs maņ acīs*, kas nozīmē ‘piesaistīt uzmanību’ (*maņ durās acīs Stefās bōlums*, 417).

„Tu” jeb dialoga personu vidū arī dominē *Pīters Vylāns*. Viņš piedalās kautiņā (*dreiži jau i kautīs sōksi*, 462), viņam tiek iesists (*tagad runōs, ja jys tev* [Pīteram Vylānam] *īsyta, bet tu...*, 432).

Vienskaitļa trešās personas jeb „viņš” grupā ietilpst *Jezus Kristus, Meikuls, Stass* un *Pīters*, kas *daboj pierīni*. Buks tiek minēts kā soda saņēmējs (*jys* [Buks] *tyka peļneiti sūdeits*, 331). Daudzskaitļa pirmās personas „mēs” sastāv no *Pītera Vylāna* un *Boļusa* „savienības” (*bet voi ari tei* [sādža], *kurā myusus gribēja aplaupeit, beja cytaida?* (35)), kas pakļauta laupītāju varasdarbiem, kā arī piedzīvojumiem uz ziemas ceļa. *Pīters Vylāns* ir saistīts ar izdzīšanu no mājas (*ka tu izdzeitu Pīteri nu sātas*, 401), asiņu nolaišanu (*Kas ar tevi, Pīter? Izaskotī, it kai tev byutu nūlaiduši vysu asni*, 172). Kontekstā ar *nūlaist ašņi* tiek uzsvērts Pītera Vylāna bālums, tātad – ārējais izskats. Meikuls ir saistīts ar ievainojumu (*Kaidu reizi Meikuls atsagrīze ustobā ar nūpītņoku īvaiņōjumu pīrē, taišņi vērs lobōs acis, nu kō, jōdūmoj, jam*

² Turpmāk skaitlis pēc citāta norādīs lappusi Čenču Jezupa romānā „Pīters Vylāns”.

paliks zeime uz vysu myužu, 198), Buks – ar pāršanu (Buks nūpārts! (326)) un mutēs aizbāšanu (Tod Buks ar aizbōztu muti un vīgli sasītom rūkom, lai pēc kaida laika pats varātu tikt vaļā, atstōts vīns pats Onupra rejā, 325) u. c. piemēri.

J. Kindzuļa romāna „Pīters Vylāns” fiziskās vardarbības leksikas lietojums (un tātad vīrišķās identitātes atspoguļojums) savā ziņā pierāda I. Lipšas apgalvojumu, ka īpaši Pirmā pasaules kara ietekmē (vēlreiz jāuzsver, ka J. Kindzuļa romāns „Pīters Vylāns” tapa 20. gs. 30. g. otrajā pusē) sadursmes un kautiņi kļuva par normālu parādību ikdienas dzīvē, *kur uz strīdus situācijām vīrieši reaģēja ar fizisku vardarbību* (Lipša 2014: 150). Viņa secina: *Kauslis un iemetējs bija divas ‘tstu vīrieti’ raksturojošās īpašības. Kopumā rezumējot, lauku vīrietis bija kauslīgs, īpaši agresīvs/ drosmīgs kļuva, lietojot alkoholu* (Lipša 2014: 160). Vīrietis ir gan agresors, gan upuris, viņš var būt anonīms fiziskās vardarbības akta veicējs un upuris. Šāda ambivalence norāda uz konfliktējošu vīrišķību, kuras galvenā izpausme ir fiziskā spēka dominante, kas kalpo kā līdzeklis dažādu sociālu pārmaiņu iespējamībai un to nodrošināšanai.

Dzimumu karš: lingvistiskā dimensija

Savstarpējās dzimumu attiecības patriarhālā sabiedrībā tiek veidotas pēc pārspēka principiem. Protams, fiziskā spēka priekšrocības lielākoties būs vīrietim, taču arī sievietē spēj būt fiziskās vardarbības realizētāja. Arī Čenču Jezupa romānā „Pīters Vylāns” ir manāmas tipiskās Latgales sādžas sabiedrības un tajā valdošās sieviešu un vīriešu savstarpējās attiecības, kas tiek reprezentētas, izmantojot ar fizisko vardarbību saistīto leksiku.

Sieviete kā fiziskas vardarbības objekts ir saistīta ar konfliktu vai nesaprašanos ģimenē. Ja salīdzina agresoru izturēšanos pret (savas ģimenes) sievieti un vīrieti, kas var būt līdzvērtīgs pretinieks, ir manāms, ka romānā aktualizētā fiziskā vardarbība pret vīrieti ir mazāk nežēlīga nekā pret sievieti.

Pirmkārt, tiek lietota dažādu līmeņu leksika, lai apzīmētu vardarbību, kas vērsta pret vīrieti vai sievieti. Piemēram, Sleižu Ontons Čenču Jezupa romānā „Pīters Vylāns” ir saistīts ar sava spēka neapzināšanos, jo viņš stipri saņem pie rokas Tekli, taču pret vīriešiem realizētās vardarbības aktualizēšanai romāna autors izmanto eifēmismus – *napīdūrt rūku un pīlītuot rūku un ceļgolu* (1: 16).

Otrkārt, tiek aktualizēta ģimenes vīrieša loma fiziskās vardarbības akta veikšanā. Fiziskās vardarbības veicējs ir vīrs/ tēvs. Jurs Dravāns pielieto spēku pret sievieti – krata sievu, atspiež savu roku pret viņas plecu, radot iespaidu, ka viņa tiks sista, savukārt dēls netiek fiziski ietekmēts, bet garīgi, jo tiek izdzīts no mājas (1: 4). Leksēma *tāvs* ir saistīta ar tēva lomas sociālo nozīmīgumu: *Tēvs bija zemes, māju, lopu saimnieks, kura pienākumos līdz pat 20. gs. vidum ietilpa ģimenes pārstāvēšana sabiedrībā, ģimenes dzīves iekšējās kārtības, darbu organizēšana, sakaru uzturēšana ar radiem u. c.* (Senkāne: 2012: 643). Čenču Jezupa romānā

„Pīters Vylāns” *tāvs* kā fiziskās vardarbības subjekts funkcionē kā bērnu audzinātājs (*pērt, pamuoceit ar bārza zoru*) un savu emociju paudējs (*krateit dyuris i nazkam draudēt*) (1: 18). Pret vīriešiem vērstā fiziskā vardarbība ir konkrētāka un niansētāka, turpretim pret sievietēm tiek vērstas tādas darbības, kas ir saistītas ar nejaušību vai subjekta virskundzību (Stefa) vai objekta spēju sevi aizstāvēt (Madaļa). Iespējams, ka tādā veidā romāna autors J. Kindzuļš mēģinājis krasi nodalīt sievietes pēc to sociālā slāņa, aktualizējot, ka vīrieša izvēlētajai sievietei (tātad, sievai un saimniecei) jābūt maigai, tādai, kura īsti nespēj par sevi parūpēties un sevi pilnvērtīgi aizstāvēt, atšķirībā no zemāku sociālo slāņu sievietēm, kuras romānā reprezentē dienestmeita Madaļa. Sadzīves vardarbības esamību demonstrē leksēma *sieva*, kontekstā: Īpriķš 30 godim kaidis latvīts *nūdyuris sovu sīvu, bet vēļ tagad par tū ar drebešonu stōsta, bārnus baida ar slepkovas vōrdu. Pats slepkova gon ticis vaļā ar samārā vīglu sūdu, jo gōjis pi popa un pōrsakristejis par „pravoslavnu”*. (167).

Tiešā nozīmē tiek lietotas tādas leksēmas kā *sist mātei* un *pagrūst māti*, savukārt, attālinoties no fiziskās vardarbības „kodola”, *muote* tiek saistīta ar *pīdūrt pierstu*, tas ir, *pieskarties*, un poētismu *izpierkt ar ašņa straumem muotis osorys* (*naskumsti, mōt, kotru tovu osoru es ar ašņa straumem izpērķšu*, 22). No sieviešu dzīves lomām visneaizsargātākā ir sievas sociālā loma, bet vislielākā uzmanība tiek pievērsta mātes lomai, ko var izskaidrot arī ar Latgalē nostiprinājušos Mātes Marijas kultu, kas uzmanības centrā izvirza mātes tēlu un tā godināšanu. Pār pasaulīgā, ārpus laicīgās dzīves pastāvošā nozīme ir saistīta ar tādu leksēmu pieminēšanu tekstā kā *Jys, Dāls, Kristus Kungs*. Atbilstoši bibliemiem *Jys* ir saistīts ar mocīšanu (*Tod jau nu poša Kristus Kunga vajadzātu praseit, kaidus lobumus Jys gyva sev, kod Jū myusu atpesteišonas dēļ mūcēja un beņdēja – krystā kola*, 304); *Dāls* – ar mātes (Dievmātes) pārdzīvojumiem, ka vienīgais dēls ir ticis varmācīgi nogalināts, un tātad, atņemts, savukārt Kristus Kungs – bendēts, nogalināts. No šiem trijiem vardarbības veidiem visvarmācīgākais ir nogalināšana, kas tiek atklāta, lietojot tās sinonīmu *bendēt* un verbu *atņemt (dzīvību)* pārnestā nozīmē. Jēzum Kristum kā fiziskas vardarbības upurim ir vairākas sociālās lomas, resp., vardarbīga iedarbība viņu pozicionē kā dēlu savai mātei, kā Kungu saviem sekotājiem un kā vienu no stāstījuma vai pārstāsta objektiem, vēlreiz apliecinot katolicisma būtisko lomu latgaliešu kultūrā

Treškārt, fiziskā vardarbība joprojām tiek saistīta ar personas jeb varmākas anonimitāti, kas norāda uz tās nepieņemamo, sabiedriski nosodāmo uzvedību, jo *kaidis latvīts ir nodūris savu sievu* (1: 3), savukārt *vīns* ir pagrūdis savu māti (1: 17).

Ceturtkārt, arī sieviete funkcionē kā varmāka. Te ir izšķirami vairāki līmeņi: sieviete kā indivīds ir varmāka, sieviete kā saimniece nosaka kārtību mājās, sievietes anonimitāte akcentē vardarbību kā spēli (arī dzīvības spēli), visbeidzot sievietēm ir tendences pašiznīcināties, tātad fiziskās vardarbības subjekts ir arī tās objekts. Stefa kā indivīds lielākoties ir saistīta ar vardarbības formām, kas paredz roku izmantošanu: *viļkt aiz rūkys, īsakert rūkā, gryust, cakula plyukuošona* (1: 7). Īpaša uzmanība jāpievērš vārda *cakuls* lietojumam (*Madaļas nav, tagad Stefa jau maņ kreit*

cakulā, 392), kas pamatnozīmē tiek lietots, runājot par putniem, taču Čenču Jezupa tekstā šis vārds tiek aktualizēts romāna galvenā varoņa Pītera Vylāna un viņa mīļotās meitenes Stefas sarunā, uzsverot agresiju (*krist cakulā, paplykuot cakulu*), kas tiek vērstā pret *cakula* nēsātāju – Pīteri Vylānu. Īpatnēji ir tas, ka gan agresijas paušanai pret vīrieti, gan garīgo apvāršņu apzīmēšanai tiek izmantota leksika, kas ir saistīta ar putniem. Ja *cakuls* tiek aplūkots kā novecojis sinonīms vārdam *mati* (*Kai jam lai tic? Taidš pats viļņņiks! – munus motus kai plyukšonai sovūs pērstūs sajāmuse, nūsoka Stefa*. (486)), tad tas funkcionē kā ekspresijas līdzeklis, savukārt *mati* ir neitrālāka leksēma (*cierpt motus*). Frazeoloģisms *spuornus aplauzt* (*Ari tevi var paveikt un spōrnus aplauzt*. (448)) aktualizē pārnesto nozīmi, resp., spārnī šajā gadījumā ir brīvība, sapņi, cerības. Tradicionāli saistot sievieti ar māju un tās uzturēšanu kārtībā, sieviete ir tā, kas uzņem viesus, taču viņa ir tiesīga arī tos padzīt – to demonstrē vārdsavienojums *iztreņkt uorā*, kas attiecas uz Stefu kā fiziskās vardarbības subjektu (1: 7). Tekle krata dūres un ir gatava *izplēst vysys acs* (1: 13). Elvira ir saistīta ar cilvēku izdzīšanu no kroga (1: 9), savukārt Brigita, līdzīgi Teklei, – ar acu izplēšanu (1: 19).

Leksēmas *meita*, *draudzine*, *jaunuo sīva*, *kuņdze* ir lietvārdi, sugasvārdi, kas atklāj vēstītāja attiecības ar konkrēto personu. Jāakcentē, ka šiem vārdiem, atšķirībā no jau minētajiem personvārdiem, piemīt zināma anonimitāte. Leksēma *meita* ir saistīta ar uzvaru pār vīriešiem, resp., tiek akcentēta viltība (*meita kai čyuska*) un spēks (*pīveiks dūšeigus puišus*) (1: 1). *Meita* nav apzīmējums radniecībai, bet gan tas ir sinonīms vārdam *meitene*. Leksēma *draudzine* norāda uz vēstītāja tuvību ar personu, kas šādi tiek dēvēta, taču paradoksāli ir tas, ka šī leksēma tiek izmantota, runājot par viskrasāko fiziskās vardarbības formu – slepkavību (1: 20). Iespējams, ka tādā veidā Čenču Jezups mēģinājis uzsvērt cilvēcisko pretrunu – siltas, cilvēciskas attiecības ar kādu cilvēku vēl nenozīmē, ka viņu ir iespējams pilnīgi iepazīt. Leksēma *kuņdze* nav saistīta ar fizisko vardarbību, taču leksēmas konteksts aktualizē amizēšanos, flirtēšanas noskaņu (*paplykuot ausi*) (1: 21). Madaļa sevi identificē gan ar fiziskās vardarbības subjektu, gan ar tās objektu: *Jo kaut vōrdu saceišu, lai mani pārkyuņš sasper, lai es cauri zemei izkreitu, lai maņ pīleip ļaunō slimeiba, lai munas acis vairs naredz Dīva gaismas, lai aizasiņ muna mēle, lai es nakustu nu vītas!* (1: 15)

Piektkārt, sieviete funkcionē tikai kā vardarbības objekts. Uz to norāda darbības vārdi, kas tiek lietoti, piemēram, attiecībā uz Stefu: Stefas vārds tiek aktualizēts četrās leksēmās: *īcierst* (*Kai jyus varējot tai dūmōt, kai dreikstējot [...] īcērst ūtra cylvāka sirdī bryuci un pēc tam līkuleīgi pasaceit: es dūmuoju, es navarēju...* (104)), *apgrīzt* (*kod tu pyrms lūpu barōšonas ar spāku apgrīzi mani [Stefu], kod es stōvēju škyunī pi sīnas un pat redzēt tevis nagribēju*, 361), *turēt* (*es [Pīters Vylāns] jutu, ka byušu spējeigs ar varu paturēt komonōs Stefu*, 112). Pasivitāte un savas kā upura lomas pieņemšana raksturo *Dravānu muoti*, kas kļūst par vīra fiziskās vardarbības objektu: *Jo pateik, sit mani [Dravānu muoti]! – un munu uz tova placa atspīstū rūku sovejā sajāmuse, tū pacēli un nūlaidi, pacēli un nūlaidi, – es [Dravānu muote]*

pacīššu vysu nu tevis: i dusmes, i sitīņus. (134)

Fiziskās vardarbības veidu un intensitāti nosaka ne vien subjekts, bet arī objekts. Čenču Jezupa romānā „Pīters Vylāns” vīrieši vardarbību realizē atkarībā no tā, kas ir viņu upuris – ja tā ir topošā sieva (Stefa, Tekle), tad visbiežāk fiziskā vardarbība ir saistīta ar nespēju ierobežot savu spēku vai emocijas, taču, ja vardarbības objekts ir jau vīrieša ģimenes pārstāve, tad pret viņu var tikt realizēta nežēlīga fiziskā vardarbība, piemēram, noduršana. Savukārt, ja vardarbības objekts ir vīrietis, tad pret viņu vērsta vardarbība ir saistīta ar savstarpējo izrēķināšanos, fiziskā stāvokļa maiņu. Patriarhālais domāšanas veids paredz sievietes paklausību un pakļaušanos vīrietim, taču J. Kindzuļa romānā „Pīters Vylāns” manāmas arī atkāpes no šī „nerakstītā likuma”.

Secinājumi

Ar fizisko vardarbību saistītās leksikas lietojumam ir vairāki funkcionālie līmeņi: 1) tādā veidā tiek aktualizēts vēsturiskais 1905.–1907. g. revolūcijas konteksts; 2) tiek paustas vīrišķās domāšanas un runas īpatnības; 3) fiziskās vardarbības subjekta un objekta lomām ir tendence savstarpēji mijiedarboties; 4) tā demonstrē patriarhālās domāšanas īpatnības.

Čenču Jezups visbiežāk ir izmantojis darbības vārdus un dažādus to atvasinājumus. Tas norāda uz to, ka fiziskā vardarbība ir aktīvs process, kurā ir iesaistītas dažādas personas/ dzīvas būtnes (sk. 1. un 2. shēmu).

Fiziskā vardarbība J. Kindzuļa romānā „Pīters Vylāns” ir viena no vīrišķā pasauleskatījuma izpausmēm, kas visspilgtāk manāma gan valodas lietojumā, īpaši akcentējot fiziskās vardarbības leksiku un tās semantiku, gan vīrišķo tēlu portretējumā un pašreferencē, kas balansē uz robežas starp sociāli noteikto, tradicionālo vīrietību un inteligēnto, dzīves laikā iegūto prasmju, personības iezīmju „saspēli”.

Pītera Vylāna tēls romānā ir gan agresors, gan upuris, viņš var būt anonīms fiziskās vardarbības akta veicējs un upuris – šāda ambivalence norāda uz dominējošu, konfliktējošu, diezgan formāli stabilu (sociāli noteiktu, tradicionālu) patriarhālu vīrišķību, kas visspilgtāk atklājas fizisko vardarbību apzīmējošās leksikas lietojumā.

LITERATŪRA

Apine, Ilga (2005). *1905.–1907. gada revolūcija Latvijā un latviešu sociāldemokrāti*. Rīga: Zelta grauds.

Bleiere, Daina, Butulis, Ilgvars u. c. (2005). *Latvijas vēsture: 20. gadsimts*. Rīga: Jumava.

Crystal, David (2010). *Semantics. The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press. 100–107.

Čenču Jezups (1967). *Pīters Vylāns*. Minhene: P/s Latgaļu izd.

Fāters, Heincs (2010). *Ievads valodniecībā*. Rīga: Zinātne.

Freimane, Inta (2008). *Trešā persona latviešu verbu sistēmā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

- Fromms, Ērihs. (1994) *Mīlestības māksla*. Rīga: Jumava.
- Kalnača, Andra (2011). *Morfoloģijas stilistika*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- KIV1 – Reķēna, Antoņina (1998). *Kalupes izloksnes vārdnīca 1*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- KIV2 – Reķēna, Antoņina (1998). *Kalupes izloksnes vārdnīca 2*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Konela, Raena (2001). Maskulinitātes un globalizācija. Novikova, Irina (galv. red., 2001). *Mūsdienu feministiskās teorijas*. Rīga: Jumava. 313–341.
- Kukaine, Jana (2016). *Daiļās mātes: sievietē, ķermenī, subjektivitātē*. Rīga: Neputns. 36–37.
- Leikuma, Lidiņa (2005). *Latgalīšu raksteiba: nazkod i niule*. Paklone, Inese (sast., 2005). Nomales identitātei. Rīga: Madris.
- Lazdiņa, Sanita (2012). Latgalīšu volūda. Šuplinska, Ilga (galv. red., 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca*. I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 370–373.
- Lipša, Ineta (2014). *Seksualitāte un sociālā kontrole Latvijā 1914–1939*. Rīga: Zinātne.
- LVG – Auziņa, Ilze, Breņķe, Ieva u. c. (2013). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Nau, Nicole (2011). *A short grammar of Latgalian*. München: Lincom Europa.
- Nītiņa, Daina (2008) *Nozīme valodā: lingvistiskie un ekstralingvistiskie aspekti*. Rīga: RTU izdevniecība.
- Perovic, Slavic (2012). Language, Gender and Identity. *Javnost –The Public*. Vol.19. No.4. 41–56.
- Rozenbergs, Jānis (1995). *Latviešu valodas stilistika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Senkāne, Olga (2012). Saime. Šuplinska, Ilga (zin. red., 2012). *Latgales lingvoteritoriālā vārdnīca* I. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 642–645.
- Veidemane, Ruta (1977). *Izteikt neizsakāmo: lingvistiskā poētika*. Rīga: Liesma.
- Vigotskis, Ļevs (2002). *Domāšana un runa*. Rīga: Eve.
- Vogina, Līga (2012). Darītāja un izjutēja lomas robežošanās latviešu valodā. *Baltistica* VIII. <http://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/viewFile/2119/2025>, sk. 18.05. 2016.
- Лакофф, Джордж (2008). *Метафоры, которыми мы живем*. Москва: ЛКИ.
- Маслова, Валентина (2001). *Лингвокультурология*. Москва: Академия. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/maslova/index.php, sk. 18.05.2017.
- Жи́рар, Рене (2000) *Насилие и священное*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Force (2018). *WordNet*. <http://wordnetweb.princeton.edu/perl/webwn?o2=&o0=1&o8=1&o1=1&o7=&o5=&o9=&o6=&o3=&o4=&s=force>, sk. 11.01.2018.
- Vardarbība (2017). Spektors, A. (sast.) *Tēzaurus*. [http://www.tezaurs.lv/#/sv/vardarbība](http://www.tezaurs.lv/#/sv/vardarbiba), sk. 25.12.2017.
- Violence (2017). *FrameNet Data*. <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/frameIndex>, sk. 11.12.2017.
- Violence (2017). *WordNet*. <http://wordnetweb.princeton.edu/perl/webwn?o2=&o0=1&o8=1&o1=1&o7=&o5=&o9=&o6=&o3=&o4=&s=violence>, sk. 11.12.2017.

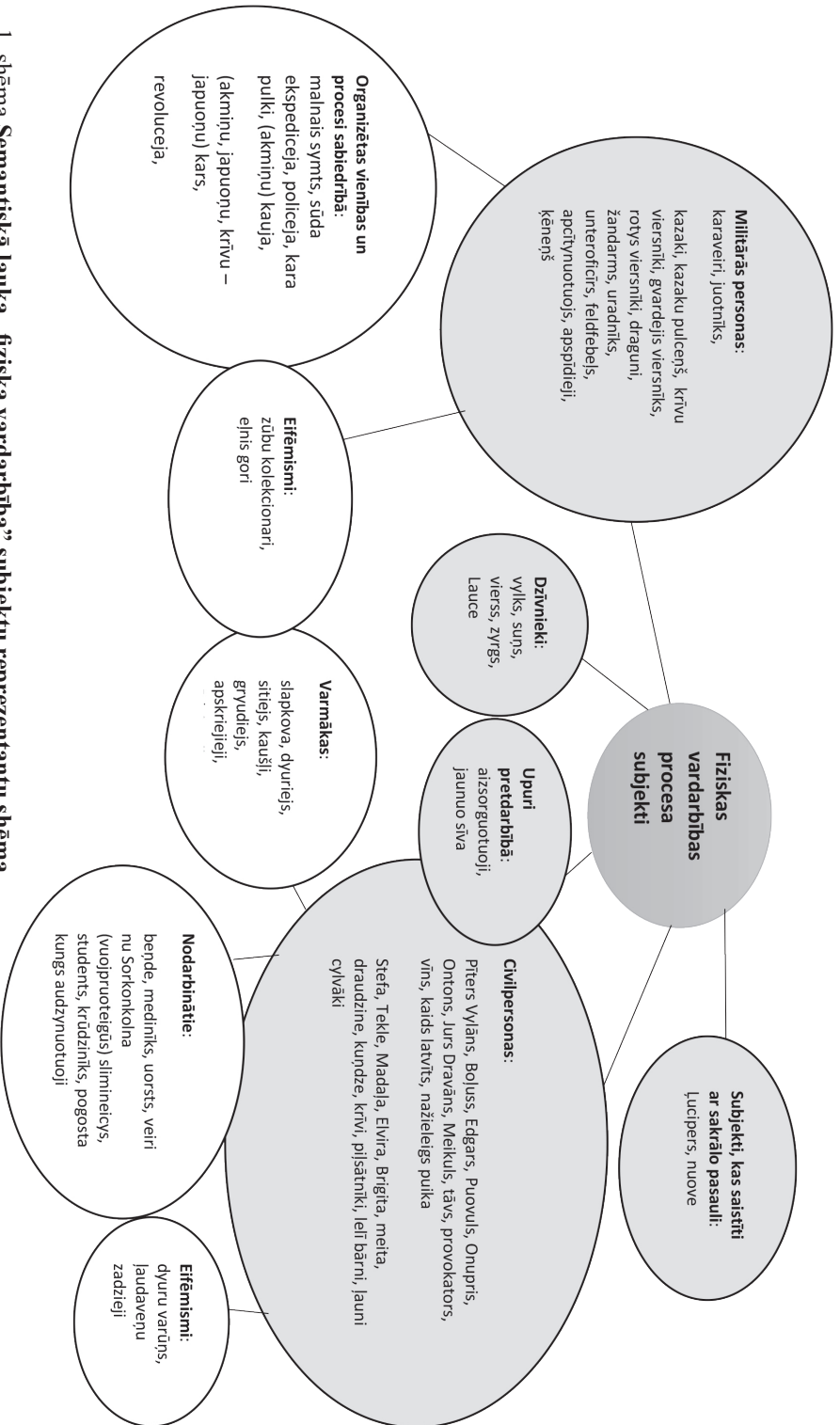
1. shēma Semantiskā lauka „fiziska vardarbība” subjektu reprezentantu shēma
 Figure 1. *Semantic Field “Physical Violence” (Subjects)*

N.p.k.	Leksēma / frazeoloģisms / eifēmisms	Konteksts	Semantikas skaidrojums	Ekvivalents vārdnīcā
1.	meita	<i>Meita kai čyuska apsaveis ap tevi, i namanēisi, kai sažņaugš. (448) Asu redzējis, ka nalela meita ar mozū pārsteņu paveic taidus dāšēigus puišus kai ūzulus. (448)</i>	civilpersona 'meita'	<i>maita kuo biļda</i> 'loti skaista meita' KIV, I, 604 <i>kā odze</i> 'nikna, sadusmota sieviete' LFV, 847
2.	Edgars	<i>– Bet taidu gon jums byutu jōatzeist! – izklīdz Edgars, strauji tyvōdamis un ar sovu lobū rūku maņ syzdams. (431) – Ar tū Edgaru. Tagad runōš, ja jys tev tšyta, bet tu... (432)</i>	civilpersona 'Edgars'	
3.	kaidis latvīts	<i>Īprīkš 30 godim kaidis latvīts nūdyuris sovu sīvu, bet vēļ tagad par tū ar drebēšonu stōsta, bārnus baida ar slepkovas vōrdū. (167)</i>	civilpersona 'kāds latvietis'	<i>tī bie vairuok latvišu</i> 'latvietis' KIV, I, 557
4.	Jurs Dravāns	<i>Jo pateik, sīt mani! – un munu [Jura Dravāna] uz tova placa atspīstū rūku sovejā sajāmuse, tū pacēli un nūlaidi, pacēli un nūlaidi, – es pacīššu vysu nu tevis: i dusmes, i sitīņus. (134) – Ka tu [Jurs Dravāns], pōrtrauc Stefā, – izdzeitu Pīteri nu sītas. (401) Voi tu, Jur; vari sprīst, ka maņ vīgli gōja kaut tamā reizē, kod tu klīdzi, lomōji un krateji mani? (134)</i>	civilpersona 'Jurs Dravāns'	<i>jis ackrīn bļaudams: „ka syt mani!”</i> 'sist kādu' KIV, II, 397

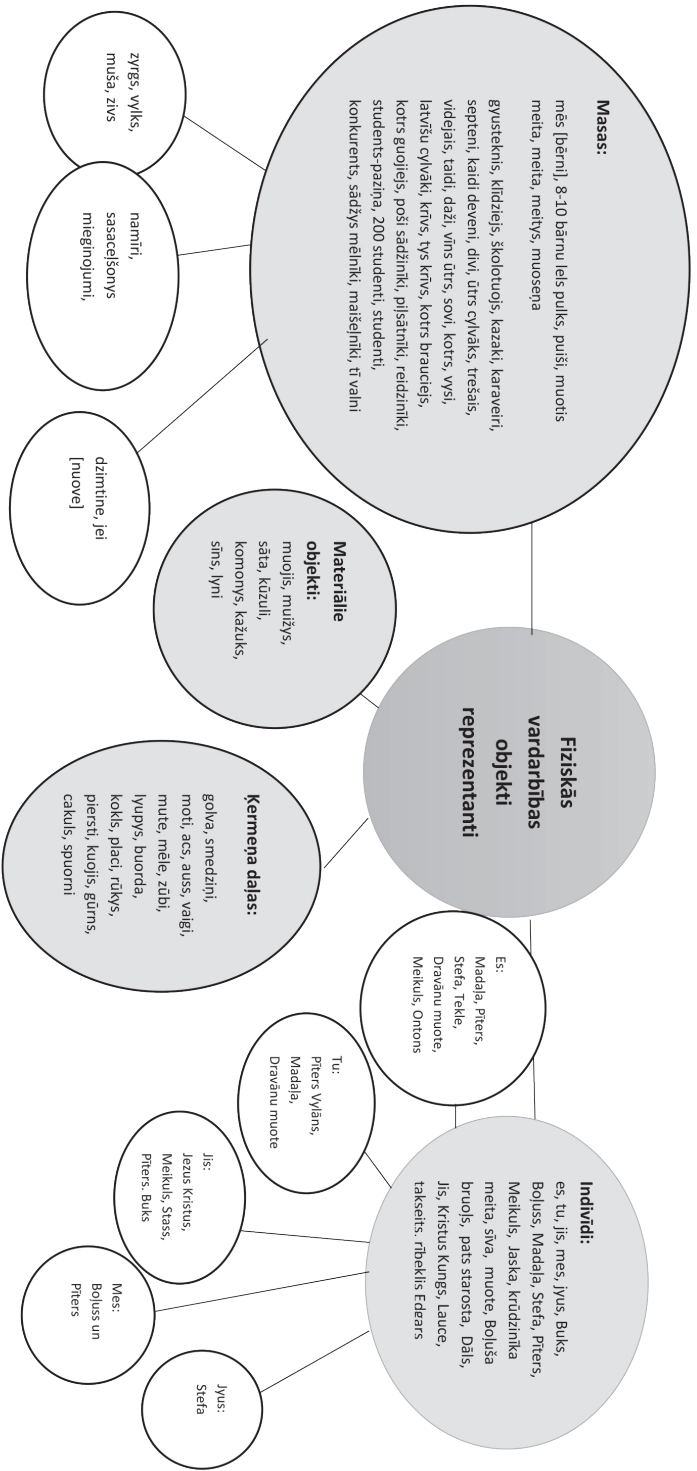
5.	Pīters Vylāns	<p><i>Tod es [Pīters Vylāns] styprōk pīspēžu gy-ustekni un .. ar deča голу aizbōžu klīdzējamuti. (33)</i></p> <p><i>– Jyus [Pīters Vylāns] maņ īcērtot bryuci, atklōti atsazeistu – tys beja peļneits. (105)</i></p> <p><i>Kai jyus [Pīters Vylāns] varējot tai dūmōt, kai dreikstējot? – jau draudūši skaņ Stefas bolss, – īcērst ūtra cylvāka sirdī bryuci un pēc tam likuleigi pasaceit: es dūmuoju, es navarēju... (104)</i></p> <p><i>Braukšu pi Meikula, īsplaušu jō nakauneigōs acīs, sisšu plīki jō bezkauneigajā vaigā. (534)</i></p> <p><i>Jo tī kaut pērstu tev pīdurs, es dabōšu zynōt, kas tī taidi, un pat eļnē sadzeišu jūs, lai atrībtu tevi. (22)</i></p> <p><i>Naskumsti, mōt, kotru tovu osoru es ar ašņa strauem izpērkšu. (22)</i></p> <p><i>– Kai tu uzadrūšynoj ... ar spāku? – kai ar skaiteišonu, nūskaita Stefa. – Dreīži jau i kautīs sōksi. (462)</i></p> <p><i>Pa tū laiku es ar vysu smogumu uzaveļu vērsā komonōs īkrytušam, žņaudzu tū pi kokla.. (33)</i></p> <p><i>Jo na tev dūtais vōrds, kuru vysu laiku paturēju prōtā, satraukumā es i byutu zvēlis atpakaļ, kū šudiņ nūžālōtu. (439)</i></p> <p><i>Pa tū laiku es ar vysu smogumu uzaveļu vērsā komonōs īkrytušam, žņaudzu tū pi kokla.. (33)</i></p>	civilpersona 'Pīters Vylāns'	
6.	Meikuls	<p><i>.. jyus [Meikuls] naasat parōdejis vajadzeigōs ceņteibas, jo bitinīku īzdauzeitī zūbi, jo ari taidi byutu, nikaidā gadejumā nav pīskaitomi pi kolekcijas. (381)</i></p> <p><i>Patīseibā, pēc nūteikumim šaidā gadejumā es nadreikstēju viļkt zūbyna nu maksts.</i></p> <p><i>Maņ [Meikulam] par tū var draudēt napatikšonas, jo daboj zynōt priksnīceiba. (432)</i></p>	civilpersona 'Meikuls'	
7.	Stefa	<p><i>Dreīži jei [Stefa] atsagrīž, aiz rūkas vylkdama ustobā izpurušu un galeigi nūsorkušu pōrmēreigōs ziņkōreibas uperi – Madaļi. (219)</i></p> <p><i>Kaidu dīn es tev napatikšu, un tu [Stefa] īztreņksi mani ōrā. (399)</i></p> <p><i>Pa reizei Pīteram paplyukōšu cakulu, lai byutu ratōki moti, izavārtu gudrōks, na taidis kai tagad. (402)</i></p> <p><i>Madaļas nav, tagad Stefa jau maņ kreit cakulā. (392)</i></p>	civilpersona 'Stefa'	
8.	Boļuss	<p><i>Boļuss arvīnu pītur Lauci, lai ceļa golā navajadzātu dzonōt. (93)</i></p> <p><i>Ari ūtrais beja gribējis tikt komonōs, bet, dabōjis īpasazeit ar Boļuša dyuri taišņi pošā vaigā, atkreit, pīsaker pi Boļuša lobōs kōjas, kas ōrpus komonom, teik vylkts leidza, cikom ar spēceigu kōjas spērīni Boļuss teik nu jō vaļā. (33)</i></p>	civilpersona 'Boļuss'	

9.	Elvira	<i>Pats sovom acim redzējis, kai jei [Elvira] trankuse nu krūga maiše[n]ikus, kuri pazagšus nu mōjintikim uz krūgu stīpuši labeibu. (248)</i>	civilpersona 'Elvira'	
10.	provokators	<i>Kaidu cytu reiz (tys beja golvas pišsātas nūmalē) līta beja jau nūpītņōka, jo kaidis provakators, kura personeiba natyka nūskaidrōta, beja sōcis šaut uz kazakim, īvaiņōdams zyrgu. (20)</i>	civilpersona 'provokators'	<i>provokators 'ciltvēks, kas provocē, organizē provokācijas' http://www.tezaurs.lv/#/sv/provokators</i>
11.	lelī bērni	<i>.. tī jyusu lelī bērni kaidu reizi kryufīs jums var mesfīs. (273)</i>	civilpersonas 'pieaugušie bērni'	<i>buoriņš bārnec vajak aisstuoveit KIV, I, 70</i>
12.	Puovuls	<i>– Kaidas pōrs reizes raudzejom pasakaut, – atsoku es. – Maņ nasaveice, vērsrūku gyva Pōvuls kai vacōkais godūs. (540)</i>	civilpersona 'Puovuls'	
13.	Tekle	<i>Bet kū es lai doru, kod Tekle bez kaida ōrejō pamata, nīceiga seikuma dēļ uzreizi bryuk maņ vērsā, dažu reizi pat dyures krateidama. (266) – Kur tu, Pīter, tai mīreigi ar tū Meikulu? Es gon nanūcīstu, vysas acis jam izplāstu. (468)</i>	civilpersona 'Tekle'	
14.	Onupris	<i>Onupris pīgōjis klōt Jaskai, stypri tū sakratejis un prasejis: voi tu pi pylna prōta? (291)</i>	civilpersona 'Onupris'	
15.	Madaļa	<i>Jo kaut vōrdū saceišu, lai mani pārkyuņs sasper, lai es cauri zemei izkreitu, lai maņ pīleip ļaunō slimeiba, lai munas acis vairs narez; Dīva gaismas, lai aizsāt muna mēle, lai es nakustu nu vītas! (319-320)</i>	civilpersona 'Madaļa'	
16.	Ontons	<i>– Voi es tevi pēru, voi es tovas ustobas durovas aizlyku, voi škūrstini gōžu? Muna rūka tur napīsadyure! (496) Atpakaļ gōjom pulkā, bet Ontōns, spēceigi sajēmis mani pi rūkas, lyka paīt jam leidza pa sōnu stūdzeņu. Paklauseju. (438)</i>	civilpersona 'Ontons'	
17.	vīns	<i>Jau septeni godi pagōjuši, kai vīns pagryudīs sovu mōti. (167)</i>	civilpersona 'viens'	<i>vina maitiņa prasie, lai paruodu ceļu.. 'kāds' KIV, II, 563</i>
18.	tāvs	<i>– Tod jau jyusu tāvs pažālōja nūgrīzt bārza zoru, – es jūkōju, – ar kū jyus pamōceit, lai skālā tū lobōk. (94) – Kai es lai peru! – smejās tāvs. (401)</i>	civilpersona 'tēvs'	<i>tavam i muotei navar runuot pretim KIV, II, 499</i>
19.	Brigita	<i>– Lai tik rauga! – draud Brigita, – vysas acis izplēsšu, navōreišu ēst. Lai parauga dzeivōt bez saimīnecas! (455)</i>	civilpersona 'Brigita'	
20.	draudzine	<i>Lelā nūslāpumaineibā, uz gūda vōrda, pat pīspīzūt tevi dūt zvārastu, ka nikam naizpauši, jei [draudzine] pastōsta tev drausmeīgu nūtykumu: jei poša ar sovom rūkom nūslāpkovōjuse sovu mozū mōseņu, tūmār palykdama ōrpus aizdūmom. (417)</i>	civilpersona 'draudzene'	<i>i draudzinei vysa navar stuosteit KIV, I, 276</i>
21.	kuņdze	<i>– Ak jyus taidis palaidnis! – pōrmat kuņdze un ar sovīm pērstīm vīgli paplyukoj munu ausi. (474)</i>	civilpersona 'kundze'	<i>tuoda kuņdza, ka naradzata.. KIV, I, 530</i>

1. shēma Semantiskā lauka „fiziska vardarbība” subjektu reprezentantu shēma
 Figure 1. Semantic Field “Physical Violence” (Subjects)

2. shēma. Semantiskā lauka „fiziska vardarbība” objektu reprezentanti
 Figure 2. Semantic Field “Physical Violence” (Objects)